

The short information from the history of research of Ukrainian printing has been given in the article by Ivan Ogienko; the main periods of development of book printing in Ukraine have been characterized; the terminology of printing doesn't need creation but recreation and enrichment.

Key words: printing, publishing house, Ukrainian culture, terminology of printing, history monument.

Отримано: 10.09.2006р.

УДК 281.9(477.84)(092)

Микола Тимошик

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

КНИГА, ЯКУ НАМАГАЛИСЯ СПАЛИТИ
(“Свята Почаївська лавра” митрополита Іларіона у контексті
сучасних проблем українського державотворення)

У статті відтворюються обставини, що спонукали І.Огієнка до написання праці “Свята Почаївська лавра”, а також охарактеризовано її проблематику.

Ключові слова і словосполучення: політичний емігрант, теологічний факультет, церковно-історична монографія, православна обитель, горьнауковці, боротьба за українську душу, національна святиня.

Мабуть, жодному іншому творові митрополита Іларіона (Івана Огієнка) не випала така драматична видавнича доля, яка судилася “Святій Почаївській лаврі”. Після виходу її в світ у Канаді на початку 60-х років минулого століття, потрапивши в кількох примірниках нелегальним чином на радянську територію, вона в числі інших праць цього автора, виданих як в Україні, так і поза її межами, тривалий час перебувала у найвіддаленіших сховах так званих спецфондів. У ці своєрідні концентраційні книжкові загати беззастережно запроторювалися всього лиш по одному-два примірники (інші — знищувалися) всі друковані твори, зміст яких, на думку тодішніх керманців радянської імперії, таїв у собі особливу небезпеку для безроздільного панування комуністичної ідеології на величезних просторах колишнього СРСР.

Не повезло цьому виданню і в незалежні українські роки. Десятки її примірників, надіслані канадськими українцями до своїх родичів на Тернопілля, були по-інквізиторськи спалені саме на території тієї лаври, чесному і правдивому опису історії якої вони були присвячені, — Почаївської...

Написання цього вершинного твору відбувалося за надзвичайно драматичних життєвських обставин, які склалися для автора, як і для сотень, тисяч його однодумців і соратників після поразки визвольних змагань українського народу у 20-х роках ХХ століття...

Восени 1920 року догорала остання свіча надії на те, що Українська Народна Республіка вистоїть-таки в Кам'янці-Подільському, що

прийде їй надійна й так давно очікувана підмога. Надії ті стали розвіюватися ще рік тому, коли останню українську столицю полишив весь уряд УНР, залишивши тут сам-на-сам з безліччю проблем невеликий апарат Головноуповноваженого уряду УНР на чолі з Іваном Огієнком. Майже рік ціною неймовірних зусиль вдавалося балансувати на межі можливого й неможливого, організовуючи роботу українських державних і громадських інституцій, відвойовуючи права українців у поляків, які чим раз більше почувалися в місті хазяями.

За наполяганням чергового старшини штабу діючої Української армії Іван Огієнко, нашвидкуруч зібравши дітей і дружину, в ніч з 15 на 16 листопада, пішки, фактично без будь-якого майна, вирушає в далеку і невідому дорогу. А діти? Дружина Домініка Данилівна була на восьмому місяці вагітності (донька Леся народиться в Тарнові 8 січня 1921 року; Анатолію виповнилося лише десять, а Юрію — дев'ять літ...)

На одному з аркушів, віднайдених автором цих рядків у архіві митрополита Іларіона у Вінніпезі, зафіксований цей відчайдушних маршрут: Чемерівці (16 листопада), Сатанів (17 листопада), Волочиськ (19 листопада), Тернопіль і Львів (без дат), Тарнів (25 листопада).

Таким чином, майже на два роки (з листопада 1920 по вересень 1922) старовинний польський Тарнів, донедавна центр воєводства, став місцем прихистку, як висловився сам учений у листі до М.Шаповала, «бездомного і бездольного голодного емігранта, професора, ректора К.-Подільського українського університету».

Скільки болю, гіркоти, розчарування і туги за всім тим, що було і що вже більше ніколи не повернеться, прочитується у цих словах. Як жити далі, куди прикласти свій розум, руки, куди спрямувати свою ще молодечу енергію, свій набутий роками напруженої праці науковий і творчий потенціал, як прогудувати немалу вже сім'ю? Ці запитання ятрили душу, тиснули на серце. Відповіді на них професор Огієнко, як і сотні, тисячі українських патріотів, вигнанців, що опинилися після поразки Української революції за західними кордонами радянської України, довго не знаходив.

Про початковий період емігрантського життя Івана Огієнка (1920-1925 роки), що проходив переважно на етнічних українських землях (після майже дворічного перебування в Тарнові він перебирається до Винник і Львова), в наявних у незначній кількості наукових публікацій про вченого практично нічого не сказано. Але безцінний фактологічний матеріал міститься в ніде ще не опублікованих листах, які надсилав у той період Огієнко своїм побратимам за духом і долею. З таких листів, які авторові цих рядків пощастило розшукати у відділі рукописів Львівської наукової бібліотеки ім. В.Стефаніка НАН України (особисті фонди Барвінських, Ю.Пеленського, В.Антоновича, В.Гнатюка, В.Щурата, М.Возняка, М.Шаповала та ін.) та в Центральному державному архіві вищих органів влади та управління у Києві, можна до певної міри правдиво уявити, який вал нових життєвих випробувань довелося перебороти, перестраждати цій людині. Вчитаймося у фрагменти з кількох листів.

До В.Гнатюка у Львів:

“Іграшками української долі я опинився, як втікач з України, в м.Тарнові. З Кам’яця нічого абсолютно не взяв, тому опинився в Тарнові як Робінзон на острові... Приїхати працювати до Львова я не в силі: на руках маю хвору жінку і троє дрібних дітей, тому коштів хватає на те, аби не померти з голоду...”¹

До М.Шаповала в Прагу:

“Гіркою працею я здобуваю собі шматок черствого хліба, щоб прогодувати родину з 5 душ та ще щось і видати... Пережив я зиму в вогкім помешканні, напівголодний, а дітей двох віддав на ласку людей, які зробили те, що молодший син захворів на сухоти... Шукав собі постійної праці весь час, але нічого не знайшов...”²

Читаючи ці листи сьогодні, найбільше вражає те, що їх автор, щиро зізнаючись у своїх поневіряннях, неприховано змальовуючи свій до убогості скромний побут, ніде, жодним словом не обмовився проханням матеріальної допомоги собі. У першому цитованому листі він просить секретаря Наукового товариства імені Шевченка у Львові В.Гнатюка допомогти... *«в моїм духовнім голоді»* — вислати його ж власну книжку, подаровану колись адресатові, — *«Курс українського язика»*, яку збирався перекладати українською мовою, з обіцянкою опісля повернути. А у зверненні до М.Шаповала, тодішнього голови Українського громадського комітету Чехословаччини, з гіркотою розмірковує про байдужість тих, хто нібито піклується про *«збереження і використання українських культурних сил»*.

По прибутті до Тарнова він облаштовується з сім’єю в дешевому двокімнатному номері готелю “Брістоль”, де мешкали й інші високі посадовці еміграційного українського уряду, згодом, через погіршення матеріальних умов, довелося переїздити з сім’єю до поселення Поворозник неподалік Криниці і звідти щодня доїжджати до Тарнова на роботу в міністерство ісповідань³.

З появою Огієнка робота цього міністерства значно поживавилася. Достовірну картину того, чим займалося це міністерство на початковому етапі еміграції українського уряду, чим найбільше опікувався сам міністр в умовах, коли після поразки Української революції практично чи не кожної країни Східної і Центральної Європи щодня прибувало все більше й більше політичних емігрантів з України, може дати бодай перелік змісту однієї з багатьох папок унікальних документів з назвою “Діяльність Міністерства ісповідань Української Народної Республіки за квітень 1921 року”, що зберігаються в архіві митрополита Іларіона у Вінніпезі: піклування про задоволення потреб військового духовенства і військових церков; висвячення антиминсів та нових священників; з’їзд військових священників; церковна праця по таборах; допомога бідним дітям українських біженців; інформація про церковне життя в Україні та за кордоном; зносини з патріархом Вселенським; видавнича діяльність.

У травні 1921 року сталися певні непорозуміння між головою Ради міністрів УНР та міністром ісповідань І.Огієнком, що спонукало останнього заявити про свій намір піти у відставку. За наполяган-

ня Голови Директорії С.Петлюри, він ще певний час продовжував виконувати свою нелегку місію на чолі міністерства ісповідань.

Перебувати на польських теренах уряду УНР ставало чим далі важче. На початку вересня 1922 року Огієнко із сім'єю покидає Тарнів. На протипагу своїм колегам, які мали намір їхати далі на Захід, він вирушає в протилежний напрям — ближче до Києва.

Яка причина такого рішення? Чому Огієнко не виїхав з екзильним урядом з Тарнова далі на Захід, а вирушає ближче до кордонів України, взявши з собою дітей і дружину? На це, гадається, є дві причини. Передусім, він мав намір таки повернутися саме на територію радянської України. Пізніші неодноразові звернення до тодішнього вченого секретаря радянської Академії наук, свого колишнього побратима А.Кримського (про що йтиметься нижче), документально підтверджують цей намір. З іншого боку, позиція Івана Огієнка, як міністра, чим далі розходилася з позицією Ради міністрів екзильного уряду УНР. Такі розбіжності намітилися ще наприкінці 1919 року, коли Директорія вела з польським урядом переговори щодо остаточного узгодження тексту "Варшавської декларації". Згідно з цим документом, Українська Народна Республіка уступала Польщі Західну Україну. Така угода пізніше була підписана міністрами закордонних справ УНР і Польщі А.Лівицьким та Я.Домбовським.

З такою позицією уряду УНР рішуче не погодився І.Огієнко, і свої аргументи він пізніше засвідчив у монографії "Рятування України". Ось уривок з цієї книги про суть проблеми:

"1920.13.IV. До Кам'яця прибув Голова Української дипломатичної місії в Варшаві А. Лівицький, щоб довідатись, як деякі члени б. Уряду та партій дивляться на польсько-українське порозуміння та на акт угоди про це. Міністру А.Лівицькому ходило головно про те, щоб акт українсько-польської угоди підписали всі міністри, що тоді частинно приватно перебували в Кам'яці-Подільському.

Перші збори про це відбулися в помешканні Головоуповноваженого міністра І.Огієнка, — міністр І.Огієнко угоди не підписав і закликав до того всіх міністрів, критикуючи цю угоду і розповідаючи про реальний стан в Україні під поляками. Другого дня А.Лівицький скликав міністрів до себе в готель і частина їх угоду підписала.

Але підпису Головоуповноваженого міністра І.Огієнка під польсько-українською угодою нема — він рішуче зрікся цей акт підписати (головно не погоджувався з границями)"²⁴.

Звідси — й пояснення тих періодичних непорозумінь, що виникали між міністром ісповідань Огієнком і кабінетом міністрів у Тарнові, і листи С.Петлюри щодо примирення позицій обох сторін заради загальної справи. Тому коли закінчувався перший етап діяльності уряду УНР у Тарнові, Огієнко вирішує остаточно припинити роботу в цьому уряді і зайняти позицію патріотично налаштованої частини західноукраїнської інтелігенції, яка "осуджувала цей уряд за те, що він офіційно "відписав" Польщі Західну Україну, і за те, що він принципово став на становищі коєкзистенції з Польщею, тоді коли інтелігенція в Західній Україні була в стані постійної політичної безкомпромісової боротьби з польськими окупантами"²⁵.

22 вересня Огієнко із сім'єю опиняється у Винниках побіля Львова, де за сприяння свого приятеля В.Калиновича знімає помешкання в господаря Михайла Маркевича⁶. Мав намір найближчим часом перебраться до Львова, влаштуватися там на улюблену душу й серцю викладацьку й наукову роботу.

У надзвичайно скрутну хвилину на поміч приходять також митрополит Андрій Шептицький. За сприяння цього високоавторитетного в Галичині релігійного діяча сини Огієнка Анатолій і Юрій були прилаштовані в митрополічій бурсі, а сам донедавна безробітний професор одержує незабаром (з початку листопада 1922 року) першу платню у Львові роботу — учителя української мови і літератури в Українській учительській гімназії⁷. Дружина з маленькою Лесею ще залишалася у Винниках.

На жаль, тішитися хоча й незначним, але сталим заробітком, довелося недовго. Через вісім місяців, із завершенням навчального року, контракт з професором Огієнком керівництво гімназії не продовжило. Про причини втрати роботи довідуємося з листа ученого до Барвінського: *“Чогось раптом звільнено мене з Семинара і я лишився без заробітку серед такої дорожнечі... Пішов я тоді до кураторії: чого така неласка на мене і довідався там, що звільнено мене по листу Воевідства...”*⁸.

З листа далі випливає, що до освітнього відомства звернулися впливові москвофіли з пропозицією звільнити Огієнка з гімназії за равне викладання української мови і проповідування національної ідеї.

Знову почалися матеріальні проблеми. Завдяки підтримці небайдужих галичан (а їх немало виявилось в середовищі української інтелігенції: І.Свенціцький, В.Барвінський, В.Гнатюк, М.Возняк, І.Крип'якевич, В.Щурат, К.Студинський, О.Маковей та ін.) вдалося вивезти хвору дружину й дітей на літнє оздоровлення в Карпати. Мандрівки околицями Космача, Коломиї, Косова змогли бодай на певний час вивести із стану пригніченості й безнадії. 22 квітня 1924 року сім'я Огієнків покидає Винники⁹ й перебирається до Львова. Місцем прихистку стала одна з квартир будинку по вулиці Ходорівській, 15, винайняти яку вдалося знову ж не без допомоги митрополита А.Шептицького.

Спорадичні пошуки постійної роботи не увінчалися успіхом. Перебиваючись тимчасовими підробітками, учений знаходить розраду в науковій роботі — цілі дні проводить в архівах. Саме багатющі львівські рукописні й книжкові сховища дають йому насагу для початку реалізації великого задуму — написання кількатомного дослідження з історії українського друкарства. Поза всім цим не давали спокою ні вдень, ні вночі сумні й безрезультатні роздумування: про тріумф і трагедію української революції, про причини поразки визвольних змагань українців, про нереалізовану мрію відновлення Української церкви.

Хто зна, може, саме такі роздуми й привели його до рішення здійснити прощу до того святого місця, про яке не раз думав і в Києві, і в Кам'янці, і у Львові. Йдеться про Почаїв. Весь час це місто притягувало своєю величністю, загадковістю, непізнаністю. Весь час йому хотілося до кола своїх не лише релігійних, а й наукових інтере-

сів залучити отой не пізаний ще багатьма феномен Святої Почаївської гори, її ролі в духовному житті українців.

До Почаєва Іван Огієнко виїхав по завершенні задушливого львівського літа 1924 року. На початку думав побути там в усамітненні всього лиш кілька днів. Хотілося передусім доторкнутися чолом до чудодійної стопи Божої матері, помолитися моцям преподобного Іова Почаївського, окропити стружене думками чоло святою водою, попросити заступництва й порятунку для родини, а для самого себе — сили й наснаги перебороти всі ті житейські незгоди, що нелюдським тягарем звалилися раптом звідусіль.

Однак інтерес науковця переборов інтерес паломника. Вже з першого дня прибуття до Почаєва йому вдалося потрапити до старовинного архіву, створюваного не одним поколінням кращих духовних і просвітніх провідників цієї обителі.

Незважаючи на те, що за Почаївську лавру протягом тривалого часу йшла запекла боротьба між двома гілками християнства — православними й католиками, що її неодноразово грабували й руйнували, що поперемінно обидві сторони прагнули стверджувати в цих стінах свою ідеологію, знищуючи дух попередників, практично до приходу на ці землі більшовиків тут ще зберігалось немало цінного з історичної точки зору джерельного матеріалу. Це і “Книга позвів та документів” 1661 року; і писані давньоукраїнською, латинською, церковнослов'янською, польською мовами різноманітні відомості про життя монастиря та його насельників; і сотні створених лаврськими авторами й редакторами рукописних та друкованих книг; і десятки старих гравіювальних дощок, які засвідчували високий професіоналізм тамтешніх дереворитників, їхнє вміння вивищити художнє оформлення лаврських видань до рівня світових видавничих шедеврів.

Застав дослідник у тамтешньому архіві ще й деякі грамоти польських королів, де згадується Почаївський монастир, історичні свідчення про фундаторку Анну Гойську, інших заступників православ'я. А скільки цінного, документально підтвердженого, фактажу містили великообсягові випуски “Матеріалів з історії Почаївської лаври”, які від початку XVII століття видавала лаврська друкарня!

Одне слово, для знавця багатьох мов, якими були написані різноманітні архівні документи, і знавця цієї проблематики (а саме таким і виявився новоприбулець до Почаєва “бездомний професор Огієнко”) тут можна було опрацювати й систематизувати стільки матеріалу, що його б вистачило для написання не однієї книги. А коли б до цього додати ще й власноруч створений за багато літ архів, полишений у Кам'янці-Подільському, — результативної праці вистачило б на кілька літ...

Доля полишених напризволяще у Кам'янці-Подільському рукописів, архівів непокоїла його найбільше. По завершенні своїх почаївських студій і прибутті до Львова Огієнко все частіше задумується над можливістю свого повернення в Україну, яка з кожним місяцем після завершення громадянської війни все більше ставала радянською. 8 січня 1926 року, після довгих і тяжких вагань, учений відважується написати листа до тодішнього секретаря Академії наук ра-

дянської України А.Кримського. Варто процитувати уривок з цього листа, аби читач міг відчутти хоч часточку болю душі сподвижника науки, трагедію українського вченого, який за велінням обставин опинився у вигнанні, і бодай приблизно уявити той величезний пласт Огієнкової праці, призначений Україні і значною мірою втрачений Україною в горнилі безглузких громадянських битв і пожеж:

“Листом цим я звертаюся до вас, як до секретаря Академії, з уклінним проханням взяти в свою опіку все моє наукове майно, яке я полишив у Кам’яниці. (Йде детальний перелік цих рукописів — М.Т.)...

Листом цим найсердечніше прошу Вас заопікуватися цим науковим майном моїм і не дати йому загинути. Це ж великий та цінний матеріал, який я збирав більше 10 років. Невже йому пропадати? Не знаю, як то зробити, щоби цей матеріал зберігався при Академії — про це на місці Вам краще знати. Я хочу мати свій матеріал, бо я ще чуюся на силах викінчити його.

...Звертаюся до Вас, як син до коханого батька,— прошу поради та допомоги. Звичайно, якби визнали, що не настав час для того, про що прошу, то не треба й зачинати цього, щоб не наразити моїх рукописів на небезпеку”¹⁰.

Звертався Огієнко до найвищої інституції офіційної української науки після того ще двічі — у січні і в квітні 1927 року. Але відповідь з Києва так і не надійшла. Та й не могла надійти. Агатангел Кримський мовчав не випадково. Уже тоді, з середини двадцятих років, в Україні все сильніше розкручувався маховик сталінських репресій. Вже тоді активізувалася кампанія шельмування помітної постаті в українській науці та в громадсько-політичній думці — віце-президента Всеукраїнської Академії наук (ВУАН) академіка Сергія Єфремова.

Свого першого листа до А. Кримського Іван Огієнко закінчив прохальним реченням: *“Цього листа прошу дати прочитати академіку С.Єфремову”*.

Не знав, не міг знати Огієнко, пишучи цю фразу, як ще один “емісар петлорівського уряду”, яка біда нависла над його побратимом. Тим більше не міг навіть здогадуватися, що у сфабрикованій «Справі СВУ» знайшлося місце і для аналізу його «антирадянської» діяльності в період ректорства в Кам’янець-Подільському державному українському університеті. Йдеться про «Доповідну записку голові ДПУ УРСР В.Балицькому «Про підсумки роботи по викриттю українського контрреволюційного підпілля по Україні і у зв’язку із справою «СВУ», датовану 1 грудня 1929 р. Оскільки цей цинічний, повністю сфальсифікований документ, як і вся справа СВУ, тривалий час перебував у спецфондах органів КДБ, варто подати його повністю (в перекладі українською мовою) у тій частині, яка стосується І.Огієнка:

*“За показанням члена «СВУ» Єфремова в Кам’яниці-Подільському існувала філія «СВУ»... В м. Кам’янець-Подільську в 1918-19 р. **весь активний контрреволюційний елемент групувався довкола Кам’янецького Українського Університету, ректором в якому був Огієнко** (виділення мої. — М.Т.). В Кам’яниці на початку 1919 р. було*

організовано Чеховським і Литківським «Кирило-Мефодіївське братство». «Братство» виховувало своїх слухачів у національному дусі, готувало з них антирадянських діячів і користувалося підтримкою з боку професури університету... Оргвідділом ДПУ арештована група автокефальних попів кількістю 9 чоловік, очолювана автокефальним архієпископом Пивоваровим. Учасники групи, колишні члени «Кирило-Мефодіївського братства», ще в 1925 р. намагалися створити так звану «бойову базу» для антирадянської обробки селянства, організували селами церковні хори...»¹¹.

Неважно здогадатися, що чекало на Огієнка, коли б він повернувся, як і десятки учених, письменників, хто повірив у «щирість» обіцянок тодішніх керівників більшовицької України створити належні умови праці для колишніх «прозрілих» емігрантів, на Батьківщину, без якої учений не уявляв своєї подальшої життєвої дороги.

Тоді, в 1925-му, Іван Огієнко ще не знав, не осягав розумом, що дорога на Батьківщину йому буде закритою. Назавжди...

Не знаходячи виходу із скрутного матеріального становища, він все ж пристає на пропозицію Варшавського університету і підписує контракт по вільному найму на один рік (не приймаючи, однак, польського громадянства) на посаду професора церковнослов'янської мови теологічного факультету.

До Варшави Огієнко перевозить і папки зі своїми почаївськими нотатками. Щоправда, значну їх частину він встиг опрацювати ще у Львові, готуючи для філологічної секції Наукового товариства імені Шевченка перший том (із задуманих шести) своєї «Історії українського друкарства» (книга побачила світ у Львові заходами НТШ 1925 року — напередодні полишення ученим цього міста назавжди). Фактично, весь розділ цієї книги «Друкарство на Волині» та окремі параграф «Почаївська друкарня» написані на основі зібраних у Почаївському архіві матеріалів.

Проте друкарська тема — то лише невеличкий фрагмент народженого в Почаєві великого задуму — церковно-історичної монографії про фортецю православ'я на Волині — Святу Почаївську лавру. Важко повірити, але цей задум йому вдалося завершувати більш ніж через тридцять років, уже на канадській землі.

За денниковими записами, які авторів цих рядків вдалося розшукати в архіві митрополита Іларіона у Вінніпезі, можна знайти пояснення, чому так довго зволікав митрополит з написанням цієї монографії. Цілковито очевидно, що зібраних у Почаєві матеріалів все ж не вистачало. Папки весь час поповнювалися новими записами, здійсненими дослідником у Варшаві, Кракові, а пізніше й у Вінніпезі. З іншого боку, на заваді стояли складні життєві обставини: непевний статус політичного емігранта у Польщі, затиш — Швейцарії, дві складні операції у Лозанні, багатомісячний пошук виїзду в якусь країну за океан. Лише з переїздом у 1947 році до Канади та поступовим ствердженням себе як духовного провідника українського православ'я на канадських теренах митрополит Іларіон віднаходить час для завершення написання «Святої Почаївської лаври».

Це був кінець 50-х років минулого століття. Позаду залишилися хвилюючі урочистості з нагоди його 75-ліття, яке відзначалося 1958 року. На ювілейній академії, влаштованій на честь митрополита, із зворушливою, піднесеною промовою виступив і ювіляр. На жаль, виступ на тій академії не був опублікований, але його зберіг для нащадків, записавши на плівку, добрий приятель митрополита о. Сергій Герус. А вже син його професор Олег Герус подарував копію плівки авторові цих рядків. Особисто зворушують у тому виступі такі слова: *“Я багато пережив гіркоти, але рідко хто переживав таке й щастя. Я ж пережив добу відродження українського народу, був свідком того... **Настане час, коли думки, що сіють тут, перекинуться туди, в Україну, і дадуть міць визволеному народові** (виділення моє — М.Т.). Членам же делегації від церкви, які прийшли привітати владика в його помешкання з ювілеєм і побажати ще довгих літ плідної праці в ім'я української справи і церкви, він з добродушним усміхом сказав, що сам “не пильнував у календарі зростаючого числа своїх років, а тільки пильнував, щоб зростала праця, і працею він міряє час свого життя. То ж і це побажання він приймає тільки як побажання якомога довше служити Богові й народові своєю працею для Української церкви в Канаді, з якою він злився в одно ціле”¹².*

У ті піднесені хвилини ніхто не міг підозрювати, що переживши нещодавно тяжкі душевні болі, пов'язані із неодноразовими спробами його дискредитації численними опонентами, на його долю випадають нові, цього разу — фізичні.

Саме в цю пору, коли вимушено довелося обмежити традиційно тривалі в часі візитації по православних парафіях неосязної Канади й виконувати лікарняні приписи в домашніх умовах, митрополит Іларіон завершує більш ніж тридцятилітнє дослідження історії Святої Почаївської лаври.

Коротко зупинимося на змістових особливостях цієї книги.

Відавши багато часу для вивчення багатовікового життя цієї української православної обители, яку, за одним з переказів, ствердили в серці волинського краю після зруйнування монголо-татарами Почайнинського монастиря втікачі з-над гирла Дніпра і Почайни — київські ченці, автор дослідження приходить до висновку, що історія цього монастиря — це історія всієї України, всього українського народу.

Митрополит Іларіон поставив перед собою непросте завдання: на конкретних архівних матеріалах вияснити ідеологію більш ніж семи віків, показати, що робив і як жив Почаївський монастир за часів панування на українських просторах різноманітних чужинців — зокре́бно монголо-татар, поляків, росіян, кінцевою метою яких було знищення України як окремої нації, а щодо самої лаври — витравлення насиллям та обманом українського духу з цієї Богом освяченої для українців Почаївської гори, насадження чужої для українців традиції, чужої мови, лютої нетерпимості до всього народного, національного.

Описуючи в популярній і доступній сучасному читачеві формі маловідомі факти про заснування та подальшу розбудову цієї обители, автор найперше звертає увагу на тих патріотично налаштованих

маєтних краян, хто не пожалів своїх коштів, аби велич і краса зведеного руками українців храмового комплексу вражали не одне покоління прочан з близьких і далеких світів, налаштуваючи їх на радість відкриття й пізнання почаївських чудес, на відчуття кожного, хто увіривав, оновлювальної й очищувальної сили цих чудес. Такими є сторінки, присвячені добродійці Анні Гойській та її послідовникам Федору та Єві Домашевським. Перша заповіла “на віки-вічні” Почаївському монастиреві все своє майно з *“десятьма волоками орної землі (один волок – 20 десятин), лісом і сінокосом при монастирі, десять кіп литовських грошей щорічно, та десятину усього маєткового збіжжя”*. Подружжя Домашевських, духівником яких був сам Іов Почаївський, побудували на території лаври за свої кошти у знаменитому візантійському стилі величний Троїцький собор та заповіли після своєї смерті 16500 злотих. Син цієї маловідомої в нашій історії родини не лише підтримав добрий жест своїх батьків, а й підсилив його. Відправляючись на війну, Василь Домашевський записує на користь монастиря 3000 злотих своїх заощаджень і просить, якщо буде забитий у бою, поховати тут при своїх батьках...

Неймовірна історія духовного переродження польського графа Миколи Потоцького (від прихильника “розпусного гуляючого життя” в молодості до прийняття усвідомленого рішення про чернечий постриг на схилі літ саме в Почаївському монастирі) складає ще одну драматично виписану сюжетну лінію в проблематиці цього дослідження “меценати і фундатори українського православ’я”. Магнат Потоцький, як відомо, увійшов в українську і польську історію тим, що віддав своє кількомільйонне багатство для зведення на святій Почаївській горі в 70-х роках XVIII століття центрального Успенського собору та Братського корпусу, які за своїми розмірами та архітектурно-мистецьким утіленням затмарили досі існуючі культові споруди за тисячі верст довкола.

Детально описана в книзі історія оновлення й розбудови монастиря в так звану добу Потоцького різко контрастує з рядом інших детально прокоментованих автором фактів: багаторічна руйнівна позиція ряду світських і церковних діячів, яка призводила до поступового знищення у стінах храмів східного обряду; збурення життя ченців; втягування їх у різноманітні акції, які за сутністю своєю були далекими від високого духовного чину святих отців.

Червоною ниткою через усю розповідь проходить ідея подвижництва скромних українських монахів – насельників цієї обителі, які, за влучним висловом автора, як ті Божі бджоли, створили багато з того, що є в духовній культурі нашого народу і чим ми можемо пишатися. Уособленням такого подвижництва є життя й праця преподобного Іова Почаївського. Опису високого житейського чину цього знаменитого старця – українського філософа, богослова, письменника – та обґрунтуванню значення його в історії української православної церкви й народу автор присвячує окремих розділ свого дослідження.

З особливим інтересом читаються в книзі сторінки, де розповідається про святині Почаївської лаври, що зробили її знаменитою в

уському християнському світі, — цільбносноу стопу та чудотворну ікону Божої матері, чудотворні моці святих. Чи не вперше в історичному дослідженні подається детальний опис чудес, які творилися на території Святої Почаївської лаври за всю історію її існування.

З-під пера небайдужого богослова й історика майстерно народилися сторінки з детальним описом зруйнованих і відновлених церков лаври, аналізом їхніх архітектурних особливостей, змістового наповнення іконостасів тощо.

Не обійшов увагою автор і багатолітню та результативну діяльність Почаївської друкарні, роль якої в історії національного друкарства зокрема і культури в цілому важко переоцінити. Чого вартує, скажімо, епізод виготовлення редакторами й друкарями набірних шрифтів, яких бракувало, із свинцевих плит, який був покритий Троїцький Собор. Відправивши спеціальну молитовну службу, ченці все ж відважилися на такий крок, покривши бані собору іншим матеріалом, а свинцеві плити переплавили заради богоугодної справи — множення слова Божого у своїх нових книжкових шедеврах.

Віднайдені в різноманітних архівах маловідомі історичні документи дали можливість авторові глибоко й переконливо описати дві найскладніші доби в історії Почаївської лаври — польську й російську. Відповідно — католицьку (унійну) й православну. В оцінці цих періодів українські й зарубіжні історики, звичайно ж, розходяться. Іларіон-Огієнко вибудовує свою аргументацію, дає власну оцінку багатьом подіям і явищам. Як на наш погляд, місцями — дещо емоційну, місцями — категоричну. Під час читання сторінок таких розділів інколи складається враження, що на позицію автора-дослідника “тисне” позиція духовної особи з її глибинним знанням релігійних канонів зокрема і релігійної історії в цілому. Чи не тому численні випадки грубого порушення таких канонів, аморальності й бездуховності деяких чільних представників духовенства викликають в автора-митрополита неприйняття й осуд.

Опис драматичних перипетій сімсотлітньої Голгофської дороги Почаївської лаври автор доводить до початку ХХ століття. Лиш окремими штрихами змальовується жорстока боротьба за духовну українську святиню воюючих сторін в роки Першої світової війни: вивезення лаврського майна на схід російськими військами у липні і депортація монахів до концентраційного табору австро-німецькими окупантами у серпні 1915-го; пограбування почаївських святинь більшовиками влітку і встановлення тут своїх порядків поляками восени 1919 року.

Радянська доба і русифікація Почаївського чернецтва, які почалися у вересні 1939 року, вже не стали предметом аналізу й опису автора цієї популярно написаної монографії. Для цього в Огієнка — вигнанця з рідної землі, прізвище якого було віднесене ідеологами радянського режиму до списку заборонених для вживання у радянській пресі, на радіо, телебаченні та в книговиданні, — вже не було під руками документально підтвердженого матеріалу. Хоча неважко здогадатися, якими б могли бути ці сторінки.

Закінчивши своє дослідження наприкінці 50-х років і відчуваючи, як сили покидають його, митрополит Іларіон спрямовує свої зу-

силля на пошук тих добродійників, хто б уможливив випуск цього багатотраждального рукопису у світ.

У момент такого пошуку обставини зводять митрополита Іларіона з групою енергійних, небайдужих до долі української культури діячів, які заснували ще 1949 року у Вінніпезі, як згодом самі висловлювалися, своєрідну, безпрецедентну організацію всеукраїнського значення — Товариство “Волинь” та Інститут дослідів Волині при ньому (з 1951 року).

Саме ця організація за короткий проміжок часу зробить, бодай частково, реальною мрію митрополита Іларіона побачити ряд своїх творів-страдників, що губилися нелегкими емігрантськими дорогами і знову відновлювалися в пам’яті автора, надрукованими.

Одним із статутних завдань Товариства “Волинь” було *“збирання матеріалів про життя українців на Волині в період від 1917 до 1949 років під московською, польською й німецькою окупаціями”*¹³. Першою помітною акцією розсіяних по всьому світу волиняків, що набула в еміграції громадського звучання, стало придбання й поміщення у всеканадській православній кафедрі Святої Тройці у Вінніпезі копії всесвітньо відомої ікони Почаївської Божої Матері. Вийшло так, що урочисте посвячення цього образу здійснив у 1956 році митрополит Іларіон. Прагнучи надати своїм акціям загальноукраїнського звучання, волиняки вирішують започаткувати видавничу діяльність. Пропозиція о. І. Скакальського про видання фундаментального дослідження митрополита Іларіона “Свята Почаївська лавра” була, як ніколи, доречною. Адже Почаїв розташований на волинській землі, а його славна Лавра віддавна вважається святинією всього українського народу. Для збирання коштів було створено видавничу комісію, яку очолив протоієрей С. Герус. Про те, як на перших порах працювала ця комісія, залишив хвилюючий спогад один з її активних членів, а згодом керівник Товариства Ілля Онуфрійчук:

*“Все вищезгадане творилося майже з нічого. Ми були новими емігрантами на чужині, в наших кишенях були першій тяжко зароблені центи, які треба було видавати на папір, на пошту. А скільки треба було віддати свого вільного часу для тієї праці, то того ніхто ніколи не порухує... В ще більш несприятливих умовах ми почали видавати книжку “Свята Почаївська лавра”. Мало було тоді тих, що бажали нам допомогти у праці, але було багато таких, що стояли від цієї праці осторонь. Були й такі, що намагалися її пошкодити. Але все це проминуло й залишилося за нами. І попричому того всього доля була ласкава до нас, а Бог допоміг нам перемогти всякі труднощі”*¹⁴.

1961 року накладом цієї комісії і з’являється у світ це значне за обсягом (398 сторінок), ошатне, щедро й гарно ілюстроване видання — “Свята Почаївська лавра”, жанр якої, за визначенням автора, — церковно-історична монографія. Вийшла книга з авторською посвятою: “Усім волинякам, як удома, так і в розсіянні суцям”.

З цієї пори починається непросте побутування цього твору на всіх континентах земної кулі, де перебували в розсіянні суцї українці.

До радянської України окремі примірники Огієнкової “Святої Почаївської лаври” потрапляють ще наприкінці 80-х років минулого

століття. Символічно, що до їх появи на українських теренах стає причетною колишня співробітниця митрополита Іларіона в Консисторії Української православної церкви в Канаді (працювала з англійською кореспонденцією владики), відома в українській діаспорі та й в Україні громадська діячка Анна Фігус-Ралько.

1988 року, коли весь український світ відзначив 1000-ліття хрещення України-Руси, яке з ідеологічних причин офіційно святкувалося в Москві, а не в Києві, за ініціативою п. Анни в Канаді було зібрано кілька сотень Біблій, видрукваних українською мовою в перекладі митрополита Іларіона. Вона добилася дозволу Москви переслати цей вантаж в Україну. 1989 року, знову ж таки за наполяганням організаторки акції, “дозвільний асортимент” книг було розширено: разом з Бібліями в Україну були надіслані й інші богослужбові книги, зокрема й “Свята Почаївська лавра”. За журнальним записом самої пані Анни, до Почаєва того ж року було відправлено шість примірників цієї книги на кілька адрес, зокрема благочинному архімандриту Питириму, ієродиякону Мелетію, ієромонахові Петру, бібліотеці Почаївської лаври¹⁵.

Ця акція продовжилася вже після 1991 року, коли зникли політичні й бюрократичні перепони для цієї поважної справи. Через створений з власної ініціативи при редакції всеканадської газети “Український Голос” комітет “Допомога Україні” Анна Фігус-Ралько переслала в Україну близько ста тисяч книг на більш ніж сімсот адрес¹⁶.

Найбільше примірників “Святої Почаївської лаври” цього разу потрапило, звичайно ж, на Тернопілля — до Крем’янця й Почаєва. Люди із захопленням читали цей твір, ніби заново пізнаючи історію свого краю, своєї країни, й мимоволі “накладали” деякі сторінки цієї історії на сучасні реалії почаївської обителі. Реалії ті чим рік ставали все сумніші. В узагальненому вигляді їх зафіксувала сама Анна Фігус-Ралько, яка за весь час освітньої “опіки” Почаївської лаври тричі, як канадська туристка її відвідувала.

“Вперше я відвідала Почаїв 9 липня 1968 року, — зазначає пані Анна. — Історик Почаєва Андрій Василевич Андійок подарував мені альбом усіх тамтешніх церков і каплиць. На той час у Лаврі панувала українська мова. Вдруге я побувала там 3 серпня 1989 року. Благочинний ігумен Питирим хоч і розмовляв з нами, канадськими українськими, українською, до своїх підлеглих звертався російською. Коли я почала оповідати про Українську православну церкву в Канаді та про нашого митрополита Іларіона (в миру — професора Огієнка), мій співрозмовник, почувши це прізвище, відразу ж заявив, що не знає ані такої церкви, ані такого митрополита. Зараз від нього повіяло холодним вітром. По прибутті в Канаду я все ж вислала йому окремим пакетом “Святу Почаївську лавру”. Третій раз — у травні 1994 — їхала до Почаєва в товаристві о. Якова з Тернополя, який добре знав життя лаври. Цього разу в Лаврі не чути було української мови. Монахи вже боялися до нас приступати. Звідусіль чомусь дихало ворожістю й неприязню до українців...”¹⁷

Народжена в Канаді в сім’ї українських піонерів-переселенців з Тернопілля, пронісши в чужомовному оточенні любов і відданість рід-

ному краю своїх батьків, Анна Фігус-Ралько не помилилася в своїх відчуттях. Як не парадоксально це виглядає, але саме з набуттям України державної незалежності проросійські позиції насельників цього монастиря чомусь стали посилюватися. Відповідь на таку, здавалося б, алогічну ситуацію, віднаходимо в книзі сучасного дослідника Почаївського лаври священника УПЦ Московського патріархату В.Зелінського “Объятия Отца...: Очерки по истории Почаевской лавры”. Прочитуємо невеликий уривок з цього дослідження мовою оригіналу:

“Еще в середине 80-х годов в жизни Почаева произошло сближение с другим величайшим центром духовной и монашеской жизни древней и нынешней Руси — Троице-Сергиевой лаврой. Численность почаевской братии в то время немного пополнилась за счет иноков Сергиевской обители. В то время часть почаевских иноков ушла в другие монастыри, где приняла участие в их возрождении”¹⁸.

Виходить, ще з середини 80-х років минулого століття, в розпал так званої горбачовської перестройки, коли в усіх радянських республіках колишнього СРСР наростала хвиля національного пробудження, в тім числі й серед численної кількості православних вірних, коли серед священників Української православної церкви все частіше звучали ідеї набуття давно очікуваної незалежності від Московського синоду і створення власного патріархату, коли реальних обрисів стала набирати давня мрія розкиданих світами українців про об'єднання Української автокефальної православної церкви з матірньо церквою з центром у Києві, стурбований можливістю швидкої втрати значної частини своєї так званої канонічної території провід Російської православної церкви вирішує укріпити твердиню православ'я в західній частині України... іноками з Підмосков'я. Українські ж ченці, навпаки, були споряджені до монастирів російських.

Незважаючи на такий посиленний натиск Москви, ченці Свято-Почаївської лаври, переважна більшість яких вже ж була з числа українців, на початку 90-х років починають відправляти Богослужбь українською мовою. Ідею повернення насельників монастиря до українських витоків гаряче підтримав тоді сам намісник лаври Яків (Панчук). За що й поплатився перед тією ж Москвою. Ось як оцінює спробу Почаївської лаври повернутися після здобуття Україною незалежності до української традиції згадуваний вже історик російської церкви священник В.Зелінський:

“На протяжении нескольких месяцев Иаков вел закулисную работу по обработке братии, абсолютное большинство которых были украинцами (виділення моє — М. Т.), взывал их к националистическим чувствам (мы, мол, живем ни в Риме, ни в России, будем петь и читать по-украински)... Вскоре Панчук был лишен сана и затем попал под анафему. Новым наместником Лавры был избран иеромонах Федор (Гаюн) — 1992”¹⁹.

Не дивно, що саме в цей період на святій Почаївській горі відбувається подія, яка зганьбила освячені Богом кращі традиції українського монашества, високу духовну й просвітницьку місію цього монастиря, поставила адміністративний провід цієї обители в ряд заслплених злостивістю й нетерпимістю до іншої думки інквізиторів.

Після анафемі й вигнання з монастиря патріотично налаштованого намісника ієромонаха Іакова нове керівництво з особливою заподадливістю перед Московою організувало наступ на все українське — мову, традиції, книги. Найперше, зникають з прилавків книжкової крамниці буквально всі українськомовні богослужбові книги (що вже говорити про друки, присвячені об'єктивному висвітленню, скажімо, української історії, культури того народу, серед якого монастир існує). Наступним кроком стала чистка бібліотечних фондів. Надіслані Анною Фігус Ралько з Канади українські видання, зокрема й Огієнкова “Свята Почаївська лавра”, потрапляють до розряду “єретичних” першими.

Та цього виявилось замало. Окремі ценці звертаються до віруючих почаян приносити книги Огієнка про історію Почаївської лаври нібито для створюваної при монастирі “воскресной школи”.

Насправді ж ці книги збирали для... багаття, яке незабаром запалало на святій Почаївській горі.

В тому страшному полум'ї горіла не лише “Свята Почаївська лавра” митрополита Іларіона, а й багато інших українських друків. Серед них — і книга вихідця з Кременеччини С. Антоновича (Семена Антоновича Жука) “Короткий історичний нарис Почаївської Успенської лаври”. Вперше ця книга побачила світ з емблемою видавництва “Церква і нарід” у Кременці 1938 року. Згодом, заходами вихідця з Почаєва Івана Дубилка, у переробленому варіанті виходить друком у Канаді (1986). А наприкінці 80-х років, розмножене на ксероксі, дослідження Семена Жука жваво продається навіть у книгарні Почаївського монастиря.

Відомий на Галичині активіст-просвітянин Жук-Антонович зацікавився історією Почаївської обителі не випадково. Його дядько був свого часу архімандритом монастиря й немало зусиль та старань присвятив тому, аби перетворити Почаївську лавру на осередок української духовної культури. Як й Іван Огієнко, Семен Антонович мав можливість у 30-х роках працювати також і з рідкісними архівними документами, розпитати живих свідків тієї запеклої боротьби за Почаївський монастир та його ідеологію в роки і після Першої світової війни.

Про причини спалення лаврськими монахами саме цієї книги йдеться в збірці творів відомого дослідника-краєзнавця з Кременця Гаврила Чернихівського “Портрети пером”: *“В яру біля скита почаяни знайшли серед спалених книжок українською мовою з історії лаври і нарис С. Антоновича-Жука. Комуś не сподобалось те що автор наголошував на тому: Почаївська лавра — духовна скарбниця українського народу. Видно, традиції інквізиції не минули і в наш час”*²⁰.

До речі, врятована з полум'я на Почаївській горі напівобгоріла книга С. Жука “Короткий історичний нарис Почаївської Успенської лаври” демонструється нині в музеї села Жуків, де створена експозиція з нагоди сторіччя від дня народження автора²¹. Спалені ж сторінки канадського видання Огієнкової “Святої Почаївської лаври” залишилися на території тієї лаври в попелі...

Розгос про спалені московськими монахами українські книги швидко розійшовся Почаєвом та його околицями. Про це йшлося і в

замітці місцевої газети “Діалог”, і у виступі Г.Чернихівського по місцевому радіо. Телефонували почаяни й до місцевого райвідділу Служби безпеки України. Проте, належної оцінки цьому справді антидержавному акту органи місцевої влади так і не дали. Більше того, історію намагалися зам’яти.

Вандалістський вчинок московських ченців привернув увагу і світової преси. Матеріали про це, зокрема, були вміщені в американській “Свободі”²², канадському “Гомоні України”²³.

Коли звістка про книжкове багаття на Святій Почаївській горі докотилася й до Києва, голова Фундації імені митрополита Іларіона (Огієнка), заходами якої здійснюється першовидання творчої спадщини цього діяча в Україні, офіційно звернувся за роз’ясненням до голови управління СБУ в Тернопільській області. Витяги з цього листа варто навести:

“Під час недавньої поїздки викладачів Інституту журналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка до Кременця та Почаєва довелось почути від місцевих мешканців про один прикрий випадок, що стався на території Лаври на початку 90-х років. За вказівкою керівництва Московської церкви, якій нині належить лавра, біля Успенського собору були привселюдно спалені книги видатного діяча українського відродження Івана Огієнка (митрополита Іларіона), зокрема, його наукова праця “Свята Почаївська Лавра”, що вийшла друком у Канаді наприкінці 50-х років.

Факт висилання в тому часі значної кількості книг митрополита Іларіона землякам на Тернопілля, зокрема й до Почаївської лаври, засвідчує в листі до мене колишня Ваша краянка Анна Фігус-Ралько (родом із Сапогова), що мешкає нині у Вінніпезі...

Від імені спіголови Фундації Анни Фігус-Ралько і себе особисто просив би Вашого сприяння дати мені можливість ознайомитися з наявними документами у цій справі...

Сподіваюся на порозуміння і підтримку.

З повагою — Голова Фундації, д-р філол. наук, проф. М.С.Тимошик”.

Відповідь з Тернополя не забарилася. Текст її, підписаний тимчасово виконуючим обов’язки начальника Управління СБУ в Тернопільській області Б.М.Безрученком, варто навести повністю:

“Шановний професоре! Нами уважно розглянуто Ваше звернення, по суті якого проведено ретельну перевірку. Вивчення архівних масивів УСБУ в Тернопільській області матеріалів щодо спалення на території Почаївської лаври книг Івана Огієнка, звернень до Управління по даному питанню від юридичних та фізичних осіб, а також підготовлених та надісланих за результатами їх розгляду відповідей не виявлено”²⁴.

Коментарів ця відповідь не потребує. Читач статті, ознайомившись із коротким науковим викладом суті справи, з посиланням на реальні джерела інформації, має можливість сам зробити висновок про ретельність цієї перевірки. Прикро, що вона здійснювалася лише довкола пошуків звернень від юридичних чи фізичних осіб, і не спрямовувалася на пошук явних виконавців того антидержавного вчинку та їх покарання.

Немає сумніву в тому, що предметом справді ретельної перевірки посадовими державними чиновниками Тернопілля має стати не лише факт спалення українських книжок, а й той масив друкованої продукції, який поширюється нині із Святої Почаївської гори по всій Україні й на кожному примірнику якої стоїть логотип “Видавництво Почаївської лаври”.

Про одну з них — “Очерки по истории Почаевской лавры” священника В.Зелінського вже йшлося вище. Проблема не в тому, що книга ця написана з великодержавних шовіністичних позицій, сповнена зневаги до української історії, мови Української держави, а в тому, що вона поширюється не лише в церквах Московського патріархату, а й по бібліотеках шкіл, вищих навальних закладів і навіть санаторіїв. (Для прикладу, авторів цих рядків запропонували це читиво в санаторії “Збруч” у Гусятині). До речі, її п’ятитисячний наклад друкувався не в Росії, а в Чернівцях.

Не менше бруду на українство і українців зібрано в брошурці протоієрея Олексія Добоша “Розкол: патріотизм чи злочин?”, що також вийшла з логотипом друкарні Почаївської лаври²⁵. Ось примітивні сентенції цього, з дозволу сказати, богослова, щодо заперечення ним права українців звертатися до Бога рідною мовою, якими рясніють сторінки брошурки: *“Переклад із церковнослов’янської на українську є фактично неможливий”* (с.19); *“приведені мною основні проблеми нададуть можливість тверезомислячій людині відмовитись від мрійливо-політичного патетизму і благоговійно зупинитися перед бар’єром неможливості перекладу богослужіння на українську мову”* (с.20); *“онтологічний статус української мови не дозволяє їй на сьогоднішній день виконувати функції богослужбової мови”* (с.24). Цей явно заполітизований кандидат російського богослов’я навіть осмілюється погрожувати українцям, які відважаться *“мінати семіотичну словесну оболочку до віри”*, тим, що від цього, мовляв, *“втрати будуть катастрофічні, а користі ніякої”* (с.24).

Де вже доводити цьому горе-науковцю, що канонічність повного перекладу Біблії українською мовою, здійсненого митрополитом Огієнком наприкінці 50-х років минулого століття, ретельно оцінювала авторитетна комісія Лондонського і Закардонного Біблійного товариства. Й не лише дала йому високу оцінку, а й забезпечила коштом друк цієї головної книги для українців величезними накладками у ті країни, куди їх закидала доля. Українськомовний переклад належить до 740 перекладів Біблії, здійснених за всю історію існування книг Святого Письма мовами народів світу та окремими діалектами...

Немало словесної отрути виливається на українського читача і з багатотисячних видань кожного випуску “Почаївського листка”, який за байдужого споглядання влади, безкоштовно поширюється по всій Україні.

Такі факти приводять до гіркої констатації: якими далекими від істинного розуміння честі, порядності, інтелігентності й богобоязливості виглядають нинішні редактори й творці текстів сучасного видавництва Почаївської лаври від своїх попередників — знаменитих почаїв-

ських друкарів XVI-XVIII століть, які прославили і себе, і Святу Почаївську гору дивовижними за містом і художнім оформленням книжковими шедеврами.

Агресивність шовіністично налаштованої частини ченців Почаївської лаври стала відчутнішою після оприлюднення розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 липня 2003 року, за якою зі споруд Почаївської лаври було знято статус “заповідника”, наданий Українською державною 2001 року²⁶. Відразу після виходу цієї постанови події навколо Почаївської лаври загострилися. В Тернополі було створено ініціативну групу під назвою “Почаївській лаврі — статус національної духовної святині”. Члени цієї групи надіслали звернення на ім'я Прем'єр-міністра України, в якому, зокрема, зазначається: *“Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 липня 2003 року створило умови для приватизації будівель Лаври Московським патріархатом. Це фактично є офіційним визнанням духовної ієрархії Російської православної церкви над Лаврою, що суперечить цивілізованим цінностям та вибору абсолютної більшості населення України...”*²⁷.

Чітко й однозначно висловився з приводу цієї гострої проблеми й Помісний собор Української православної церкви Київського патріархату, який відбувся у липні 2004 року: *“Всі українці, які відвідують лаврські святині, заявляють, що вони відчувають у Києво-Печерській лаврі, так само як і в Почаївській лаврі, вороже ставлення до всього українського. Це небезпечно не тільки для українського православ'я, а й для Української держави, бо справедливо говориться: хто володіє Києво-Печерською лаврою, той володіє душею українського народу”*²⁸.

Отож, боротьба за українську душу і за Почаївську лавру, як одного з уособлень цієї душі, на початку третього тисячоліття продовжується. Нині, як ніколи, важливе в цій боротьбі правдиве й переконливе слово, правдивий погляд на історію проблеми.

Сумлінням чесного й патріотично налаштованого дослідника та богослова митрополита Іларіона (Івана Огієнка) створено великий за обсягом і глибинний за аргументованістю розповіді твір, головною ідеєю якого стала незламність духу українського народу, вірність вірі своїх батьків, готовність і вміння кращих представників цього народу боронити свої національні святині. Такою національною духовною святинею українців стала Свята Почаївська гора. Насельники цієї обителі немало зробили для спасіння Української церкви і української душі. Тому вистражданий у глибині серця за багато літ поневірян на чужині твір митрополит Іларіон завершує на ось цій високій публіцистичній ноті:

“Сімсот літ існує Почаївський монастир як фортеця православ'я на Волині, сімсот літ він — душа українського народу. Сімсот літ він — головна святиня Волині, яку любить і шанує не тільки народ волинської землі, але й народ усієї України. Це все накладає на нас великі обов'язки до своєї віковичної святині. Такі ж самі обов'язки і Святої Почаївської гори до свого рідного українського народу”.

Саме з обов'язку перед цією святинею і своїм народом митрополит Іларіон писав протягом багатьох літ свій труд. Саме з такого

обов'язку Фундація імені митрополита Іларіона спільно з видавництвом “Наша культура і наука” повернула його українському читачеві.

Примітки:

1. *Львівська наукова бібліотека ім. В.Стефаніка НАНУ* (далі – ЛНБ). Відділ рукоп. – Ф.408. – Од. зб. 16. – Арк.1.
2. *Центральний державний архів вищих органів влади та управління України у Києві (ДАВОВУ)*. – Ф. 3563. – Од. зб. 188. – Арк.40, 41.
3. *Архів митрополита Іларіона у Вінніпезі (Канада)*. – Коробка 17 (начерки до автобіогр. канви “Моє життя”).
4. *Огієнко І.* Рятуння України. – Вінніпег: Т-во “Волинь”, 1968. – С.68.
5. *Савчук С., Мулик-Луцик Ю.* Історія Української греко-православної церкви в Канаді. У 6 т. – Вінніпег, 1984. – Т.1. – С.460.
6. *Архів митрополита Іларіона у Вінніпезі*. – Коробка 17.
7. *Державний історичний архів у Львові*. – Ф.309. – Оп.1. – Од. зб. 389. – Арк.1.
8. *Лист І.Огієнка до О.Барвінського від 12 серпня 1923 року* // ЛНБ. Відділ рукоп. – Ф.11. – Од. зб. 2046. – Арк.10.
9. *Архів митрополита Іларіона у Вінніпезі*. – Коробка 17.
10. *Центральна наукова бібліотека ім. В.Вернадського НАНУ. Ін-т рукоп.* – Ф.1. – Од. зб. 23927. – Арк.6-12.
11. *Архів СБУ у Києві*. – Спр. 67098. – ФП. – Т.238. – Арк.1-64.
12. *Делегація церкви поздоровила владика митрополита* // Вісник УПЦК. – 1958. – 1 лютого.
13. *Онуфрійчук І.* 20-ліття творчої праці Товариства “Волинь” у Вінніпезі // Літопис Волині: науково-популярний збірник волинознавства. – Вінніпег, 1971. – С.6.
14. Там само. – С.11-12.
15. *Лист Анни Фігус-Ралько до професора Миколи Тимошика від 3 лютого 2004 року* // Особистий архів Миколи Тимошика. – Папка “Канада”.
16. *Фігус-Ралько А.* Українська Канада. – К.: Наша культура і наука, 2001. – С.11.
17. *Лист Анни Фігус-Ралько до професора Миколи Тимошика від 3 лютого 2004 року* // Особистий архів Миколи Тимошика. – Папка “Листування (Канада)”.
18. *Св. В.Зелінский.* Объятия Отца...: Очерки по истории Почаевской лавры. – Св.-Успенская Почаевская лавра, 2000. – С.220.
19. Там само. – С.225.
20. *Чернихівський Г.* Портрети пером: статті, есе, рецензії. – Кременець-Тернопіль, 2001. – С.151.
21. *Лист Г.Чернихівського до професора Миколи Тимошика від 18 липня 2003 року* // Особистий архів Миколи Тимошика. – Папка “Листування (Україна)”.
22. *Тимошик М.* Спалена книга буде перевидана // Свобода (США). – 2004. – 2 квітня.
23. *Марусик Т.* “Споконвіку було слово” // Гомін України (Канада). – 2004. – 21 червня.
24. *Лист т.в.о. начальника управління СБУ в Тернопільській області Б.М.Безрученка від 15 серпня 2003 року* // Особистий архів Миколи Тимошика. – Папка “Листування (Україна)”.
25. *Прот. Олексій Добош.* Розкол: патріотизм чи злочин. – Почаїв: Видавництво Почаївської лаври, 2002. – 40 с.

26. Шоткіна К. Святиня та її національність // Дзеркало тижня. — 2003. — №36.
27. Мичко С. Церковний удар по уряду: Почаївську лавру відстоюватимуть аж до громадської непокори // Україна молода. — 2003. — 28 серпня.
28. Дововідь Патріарха Київського і всієї Руси-України Філарета на Помісному соборі 15 липня 2004 року // Голос Православ'я. — 2004. — №14.

The article focuses on the circumstances that made I.Ohienko write his work "Saint Pochaiv Lavra". Its main problems are characterized as well.

Key words and word combinations: political emigrant, Theology Department, church-historical monograph, orthodox monastery, pseudo-scholars, struggle for the Ukrainian soul, national sacred object.

Отримано: 19.06.2006 р.

УДК 070(71)(=161.2)

Т.І.Воротняк

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

"НАША КУЛЬТУРА" ЯК ПРОДОВЖЕННЯ ПРОГРАМИ ОДНОЙМЕННОГО ВАРШАВСЬКОГО ЧАСОПISУ

У статті подається опис канадського часопису "Наша культура" — як продовження програми однойменного варшавського часопису, який видавав І.Огієнко упродовж 1935-1937 рр.

Ключові слова і словосполучення: духовна культура, богословське мистецтво, свідомий громадянин, порадник.

У слово "культура" вкладають різне значення. Одні під культурою розуміють лише цінності духовного життя, інші — ще більше звужують це поняття, відносять до нього лише мистецтво та літературу. Треті — під "культурою" взагалі розуміють певну ідеологію, яка має за мету обслуговувати "трудові звершення", тобто господарські завдання.

Явище культури вивчає багато конкретних наук — археологія, етнографія, історія, філософія, естетика, релігія та ін.

Термін "культура" походить від латинського слова "cultura" — догляд, освіта, розвиток.

На сьогоднішній день поняття "культура" означає рівень розвитку суспільства, творчих сил і здібностей людини в якійсь галузі знань або діяльності, а також в створенні нею матеріальних і духовних цінностей. Культура не існує поза людиною.

Культура — це багаторівнева складна система. Вона поділяється на певні роди і види. Основою для цього є врахування багатогранної людської діяльності. Звідси і пішов поділ на матеріальну і духовну культуру.

Окремо зупинимося на духовній культурі. Вона включає в себе пізнавальну й інтелектуальну культуру, філософську, моральну, художню, правову, педагогічну, релігійну.

Іван Огієнко (митрополит Іларіон) розробив вплив духовної культури на суспільний розвиток, дав їй визначення. За твердженням Огієнка, духовна культура походить від слова дух, тому він вживає понят-